

УРОКИ ШРІ-ЛАНКИ ДЛЯ УКРАЇНИ: ДЕОКУПАЦІЯ, РЕІНТЕГРАЦІЯ ТА РОЗБУДОВА МИРУ

LESSONS OF SRI LANKA FOR UKRAINE: DE-OCCUPATION, REINTEGRATION AND PEACEBUILDING

Семчинський К.В.,

кандидат філософських наук,

доцент кафедри міжнародних відносин

Київського національного університету культури і мистецтв

Автор аналізує процеси деокупації, реінтеграції та розбудови миру, що відбувалися у Шрі-Ланці після завершення громадянської війни у 2009 році, та зважає варіанти реалізації ланкійського досвіду в Україні. Метою цього дослідження є виявлення специфіки саме ланкійської стратегії розбудови миру, її особливостей і факторів ефективності, із наступним визначенням можливостей застосування стратегії та окремих її елементів у процесі реінтеграції нині окупованих українських територій. Застосувавши історичні, аналітичні і компаративні методи, автор робить висновок про те, що не всі засоби деокупації та реінтеграції територій, що мали успіх у кейсі Шрі-Ланки, можуть бути настільки ж ефективними в сучасних українських реаліях. В результаті дослідження визначено, що основним фактором ефективності ланкійської моделі розбудови миру стала наявність суспільного консенсусу щодо пріоритету цілісності держави і засобів для відновлення суверенітету над усією її територією. Серед інших факторів, які сприяли успіху мирних процесів у цій країні, уваги українських політологів та дослідників потребують і такі, як позбавлення терористів джерел фінансування і можливості накопичення грошей, ліквідація терористичних угруповань на деокупованих територіях, а також тісна співпраця уряду із міжнародними організаціями задля розбудови миру і постконфліктного примирення. Проведений аналіз та проєкція використаних стратегій на український політичний простір дозволили дійти висновку, що ефективність розбудови миру на деокупованих та реінтегрованих територіях залежить від вдалої реституції, вкорінення та поширення українських культурно-ціннісних домінант, українізацію інформаційно-культурного простору та освітньо-виховної системи.

Ключові слова: деокупація, реінтеграція, розбудова миру, Шрі-Ланка, конфлікт, мир.

The author analyzes the processes of de-occupation, reintegration and peacebuilding that took place in Sri Lanka after the end of the civil war in 2009, and weighs the options for implementing the Sri Lankan experience in Ukraine. The purpose of this study is to identify the specifics of the Sri Lankan peacebuilding strategy, its features and factors of effectiveness, followed by identifying opportunities for the strategy and its individual elements in the reintegration of the currently occupied Ukrainian territories.

Using historical, analytical and comparative methods, the author concludes that not all means of de-occupation and reintegration of territories that have succeeded in the case of Sri Lanka can be just as effective in modern Ukrainian realities. The study found that the main factor in the effectiveness of the Sri Lankan model of peacebuilding was the presence of public consensus on the priority of the integrity of the state and the means to restore sovereignty over its entire territory. Other factors that have contributed to the success of peace processes in the country require the attention of Ukrainian political scientists and researchers, such as the deprivation of terrorists of sources of funding and opportunities to accumulate money, the elimination of terrorist groups in the occupied territories, and the government's close cooperation with international organizations and post-conflict reconciliation. The analysis and projection of the strategies used on the Ukrainian political space allowed us to conclude that the effectiveness of peace building in de-occupied and reintegrated territories depends on successful restitution, rooting and spreading of Ukrainian cultural values, Ukrainianization of information and cultural space and educational system.

Key words: de-occupation, reintegration, peace building, Sri Lanka, conflict, peace.

Постановка проблеми. Упродовж 2007–2009 років уряд Шрі-Ланки ефективно реалізував план деокупації контрольованих терористами під час громадянської війни територій і розпочав процес їхньої реінтеграції. У тісній співпраці із зовнішніми акторами та міжнародними організаціями було створено умови для успішного постконфліктного примирення після тривалого насильницького конфлікту, жертвами якого за 26 років стало більше 100 тисяч людей. Попри те, що конфлікт між тамільцями і сингалами не вдалося остаточно врегулювати й дотепер, ланкійський досвід мирної реінтеграції територій та розбудови миру (peacebuilding) може бути корисним

для України. Варто дослідити засоби, особливості та причини успіху ланкійської стратегії розбудови миру на деокупованих і реінтегрованих територіях та вивчити можливості застосування її елементів в українських реаліях.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Після 2014 року науковий інтерес до проблеми реінтегації тимчасово окупованих українських територій детермінував появу низки праць, які досліджували можливості, варіанти, сценарії цих процесів і пропонували дороговкази відновлення цілісності української держави та алгоритми подолання наслідків гібридної війни РФ проти України [2; 3; 4]. Водночас досвід реінтеграції

деокупованих територій і постконфліктного примирення у Шрі-Ланці був предметом дослідження як вітчизняних [1; 3], так і зарубіжних [5; 6; 7] фахівців із розбудови миру.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Проте і досі бракує комплексних порівняльних досліджень, у яких ланкійський досвід проектувався би на сучасні українські терена. Саме тому компаративний аналіз миротворчих технологій, застосованих у Шрі-Ланці, з урахуванням ціннісно-культурних особливостей нині окупованих українських територій в умовах гібридної війни постає наразі актуальним.

Формулювання цілей статті. Метою статті є виявлення факторів ефективності ланкійської стратегії розбудови миру, її особливостей, сильних та слабких сторін; дослідження можливості застосування цієї стратегії та окремих її елементів у процесі реінтеграції нині окупованих українських територій; визначення, чи можуть ті чи інші засоби деокупації, реінтеграції та розбудови миру, що мали успіх у Шрі-Ланці, бути настільки ж ефективними в сучасних українських реаліях, та встановлення за цими ознаками їхнього рейтингу для застосування в Україні.

Виклад основного матеріалу. Упродовж 1983–2009 років Шрі-Ланка змушена була боротися із сепаратизмом на своїй території і врешті, силою зброї відновивши на ній суверенітет, із 2009 р. розпочала тривалий і складний процес розбудови миру, що включав ліквідацію терористів та реінтеграцію деокупованих територій. І хоча процес розбудови миру триває й нині, можна констатувати, що від успішно реалізованої програми реінтеграції деокупованих територій фактично у вираші залишилися всі.

Інструментарій розбудови миру на деокупованих територіях Шрі-Ланки включає такі елементи, які варто взяти на озброєння українському політикуму для вирішення проблеми цілісності держави: 1) проведення успішних військових операцій задля встановлення повного контролю над територією держави; 2) залучення військових спеціалістів із інших країн для реформування армії, підготовки та проведення антитерористичних операцій; 3) позбавлення терористів джерел фінансування і можливості накопичення грошей; 4) ліквідація терористичних угруповань на деокупованих територіях; 5) тісна співпраця уряду Шрі-Ланки із міжнародними організаціями, перш за все ООН, задля розбудови миру і постконфліктного примирення.

Латентний конфлікт на етнічно-релігійному ґрунті між сингальською більшістю, яка на політичному і побутовому ґрунті принижувала і намагалася витіснити з Шрі-Ланки тамільську меншість, 1983 року переростає у збройне протистояння між урядом і тамільськими

сепаратистськими угрупованнями. Конфлікт, що вартував життя близько 100 тисячам людей і продовжувався більш ніж чверть століття, завершився 2009 року розгромом головної сепаратистської організації – Тигри визволення Таміл Іламу (далі – ТВТІ), обійшовшись ланкійській казні у більш ніж 200 млрд доларів.

Поступово конфліктна взаємодія перетворювалася на збройне протистояння, при цьому були й спроби поєднувати насильницькі методи вирішення проблеми із політичними кроками мирного врегулювання. Проте результату це не мало, і тому перевагу було віддано воєнним засобам деокупації та реінтеграції територій. Попри те, що уряд не тільки мав багаторазову перевагу над сепаратистами у військовому та в економічному відношенні, а ще й користувався міжнародною підтримкою, ТВТІ успішно протистояли йому впродовж тривалого часу. Успіх дій ТВТІ пояснюється декількома факторами. Спершу варто зауважити про політичну недалекоглядність офіційного Коломбо та про відсутність консенсусу між основними політичними силами Шрі-Ланки, що спричинило нездатність впродовж більш ніж чверті сторіччя покінчити з організацією тамільських сепаратистів. По-друге, ТВТІ впродовж усього конфлікту застосовувала методи гібридної війни: ця організація поєднувала повномасштабні бойові дії із терористичними актами і партизанськими рейдами за підтримки тамільського населення. Ефективна робота пропагандистської машини дозволяла «тиграм» тривалий час підтримувати імідж пригноблених борців за свободу в очах світової спільноти, отримувати моральну підтримку західного суспільства, хоча за своєю суттю і діями вони були терористичною організацією. Фактично створивши квазідержаву на півночі Шрі-Ланки, ТВТІ характеризувалися жорсткою дисципліною та ієрархією, а також безпринципністю та нерозбірливістю у виборі засобів досягнення цілей, зокрема і щодо власного населення. ТВТІ ефективно використовували домовленості про припинення вогню, мирні перемовини та протиріччя у сингальській політичній еліті для перегруповання сил та переозброєння. Наприклад, після того, як 22 лютого 2002 року в Осло за посередництва Норвегії було підписано Угоду про припинення вогню між урядом та ТВТІ, чисельність особового складу останніх збільшилася із 7,5 тис. до 20 тис. бойовиків. Проте основним фактором тривалого і зухвалого опору ТВТІ ланкійській владі було зовнішнє фінансування: гроші на підтримку конфлікту надходили як від тамільської діаспори по всьому світу, так і від незаконної фінансово-економічної діяльності. Ані компетентні органи країн, де перебувала тамільська діаспора, що фінансово підтримувала терористичну організацію, ані офіційний Коломбо не зупинили ці фінансові потоки впродовж усього конфлікту.

Власне, ключовим фактором, який вплинув на суттєве ослаблення і зрештою знищення ТВПІ, була міжнародна обструкція, коли з 2003 року «тамільським тиграам» перекрили джерела фінансування і накопичення грошей, а також заборонили діяльність їхніх підставних організацій у низці західних країн у контексті глобальної війни з терором. Серед інших причин поразки ТВПІ варто виділити розчарування в організації ТВПІ тамільського населення, що жило в постійному страху і стомилося від воєнних дій, а також інспірований ланкійськими спецслужбами розкол в лавах ТВПІ. На завершальному етапі конфлікту урядові війська остаточно придушили опір тамільських бойовиків, встановили контроль над східними і північними територіями країни і ліквідували керівництво ТВПІ. Водночас мало місце порушення норм міжнародного гуманітарного права, адже під час заключної стадії операції впродовж січня – травня 2009 року загинуло 7 000 цивільних мешканців, серед них не менше 1 000 дітей. Невідомою залишається доля 2 000 захоплених у полон «тамільських тигрів». Попри протести міжнародних організацій та власну заяву, від 27 квітня 2009 року ланкійська армія так і не припинила масованих бомбардувань та артилерійських обстрілів районів, контрольованих бойовиками, які прикривалися цивільним населенням як щитом.

Допомога ТВПІ від регіонального лідера – Індії – на першому етапі збройного протистояння мала за мету тиск на уряд Шрі-Ланки, аби врегулювати конфлікт із урахуванням власних інтересів. Із приходом на Шрі-Ланку індійського контингенту між сторонами конфлікту встановилося крихке перемир'я. Таміли почали розбудову своїх збройних сил. Індійці допомагали й не заважали готуватися «тиграм» до нової війни. Однак місія індійських миротворців на сході Шрі-Ланки за 3 роки успіху не досягла, оскільки вони були чужими як для уряду, так і для тамілів, відтак мали статус потенційного ворога. Врешті, таміли і сингали фактично об'єдналися проти індійських військ. Таміли почали боротьбу, адже Індія виступила проти їхнього відокремлення від Шрі-Ланки, а сингали руками своїх ворогів тамілів намагалися видавити з країни іноземні війська. Після виведення свого миротворчого контингенту Індія сприяла врегулюванню конфлікту і врешті зіграла чи не вирішальну роль у його завершенні, перекривши нелегальні канали постачання озброєнь зі своєї території і надавши уряду Шрі-Ланки військово-економічну допомогу разом із Китаєм.

Порівнюючи історію цього конфлікту та ролі, що їх відігравали в ньому міжнародні актори, із російсько-українською війною на сході України, відзначимо, що проведення паралелей між Індією та Росією не коректне: Росія розпочала війну проти України, приховуючи свою справжню роль

агресора через своїх проксі, які мали б створювати на міжнародній арені видимість аналогії із національно-сепаратистськими рухами. Але навіть і за умови прийнятності міжнародною спільнотою такого сценарію «визвольного руху проти центральної влади» на сході України Росія не змогла переконати світове співтовариство у своїх «миротворчих» діях із «врегулювання конфлікту». Український кейс об'єктивно не передбачає примирення із Росією у найближчій перспективі, проте за мету ставиться розбудова миру і примирення між сегментами українського суспільства, фактично між громадянами України, які зазнали агресії та окупації територій їхнього проживання і громадянами України, які уникнули подібної долі.

Варто наголосити, що деокупація та реінтеграція – це «різні за строками, виконавцями та кінцевою метою процеси, хоча й тісно пов'язані між собою. Тому стратегії, спрямовані на досягнення цих цілей, мають передбачати чітку послідовність кроків і заходів, спрямованих на посилення позицій України і, відповідно, послаблення спроможностей держави-агресора та ефективності її впливу на жителів тимчасово окупованих територій» [2, с. 140]. Деокупація полягає у звільненні окупованих територій держави силами армії, поліції та спеціальних служб. Реінтеграція, зі свого боку, є процесом повернення деокупованих територій у політико-правовий, економічно-соціальний та культурно-інформаційний простір держави.

Що стосується деокупації, наша держава потребує міжнародної військової місії, яка матиме право на застосування сили задля попередження чергової хвилі ескалації з боку Росії, тобто зможе встановити так званий «негативний» мир через припинення бойових дій без примирення між його сторонами. Своєю чергою процес постконфліктного примирення має мінімізувати негативні наслідки російської агресії і створити умови для розбудови позитивного миру – комплексу суспільних взаємодій, управлінських структур і механізмів контролю, за яких конфлікти врегульовуються на ранній стадії або взагалі не виникають. Для ефективної деокупації недостатнім буде лише залучення міжнародної військової місії на лінії розмежування: політично та економічно підтримувані та підживлювані Росією сепаратисти чинитимуть опір деокупації. Тому Україна має позбавити сепаратистів контролю над ресурсами, які економічно та фінансово забезпечують існування «народних республік». Вважаємо контрпродуктивним повернення територій без попередньої ліквідації терористів на цій території, тому що за таких умов терористи, підтримувані Росією, продовжуватимуть свою підривну діяльність. Звідси очевидним є висновок про те, що реінтеграція без деокупації неможлива.

Першочерговим завданням деокупації та подальшої реінтеграції тимчасово окупованих територій (далі – ТОТ) є встановлення українського контролю над російсько-українським кордоном. Адже «без встановлення контролю над українсько-російським кордоном (у тому числі морським) не може бути й мови про проведення виборів / референдумів (чи їх визнання) в ОРДЛО чи Криму, як і залучення представників ОРДЛО як повноправних учасників переговорів у ТКГ (Тристоронній контактній групі – Авт.), роботі Спільного Центру координації та контролю (СЦКК) тощо. Без повернення ТОТ під юрисдикцію України неможливе забезпечення прав і основних свобод людини» [2, с. 135]. Мусимо констатувати також відсутність перспектив проведення виборів в ОРДЛО без попереднього роззброєння або ліквідації бойовиків, і досвід деокупації в Шрі-Ланці також говорить на користь такої думки. Встановлення українського контролю над російсько-українським кордоном є необхідним і для успішної демілітаризації ТОТ. Взяття під контроль ЗСУ арсеналів озброєння і боєприпасів незаконних збройних формувань і виведення важкого озброєння постає в цьому контексті надважливим завданням.

Процес реінтеграції в єдиний конституційний простір України тимчасово окупованих територій України та населення, що на них проживає, має закласти міцні підвалини для розбудови миру і постконфліктного примирення. Для порівняння проаналізуємо, як подібні процеси відбувалися у Шрі-Ланці. З 2009 по 2014 рр. були вжиті певні заходи для сприяння миру, наприклад, створення Комісії із примирення і Комісії із розшуку зниклих осіб. У цей період найбільш складною соціальною проблемою було розселення та забезпечення роботою, харчуванням тамільських біженців, кількість яких оцінювалась щонайменше у 280 тис. осіб. Однак багато зусиль не відповідали ані очікуванням жертв конфлікту, ані міжнародним стандартам щодо правосуддя перехідного періоду. Через те, що в цей період уряд Шрі-Ланки обмежував реалізацію деяких необхідних елементів стратегії розбудови миру, та через почасти складні відносини, які офіційний Коломбо мав із ключовими внутрішніми та міжнародними зацікавленими сторонами, 2009–2014 роки вважаються дослідниками часом втрачених можливостей.

Уряд національної єдності, сформований у січні 2015 року політичним союзом двох найбільших політичних партій – Партії свободи Шрі-Ланки (SLFP) та Об'єднаної національної партії (UNP), а також позитивні робочі відносини й співпраця з головною тамільською партією, Тамільським національним альянсом (TNA), створили можливість для трансформації «негативного миру» перших постконфліктних років у напряму

«позитивного миру», який вимагає серйозних політичних реформ на кожному рівні: конституції, законодавства та інститутів управління. У вересні 2016 року уряд Шрі-Ланки та ООН доопрацювали Пріоритетний план миробудівництва (ППМ), проводячи консультації з громадянським суспільством та партнерами з розвитку. Цей трирічний план був спрямований на підтримку розбудови миру в Шрі-Ланці, сприяння координації та примиренню між партнерами. План розбудови миру у Шрі-Ланці визначив ключові стратегічні пріоритети у напрямках: 1) правосуддя перехідного періоду; 2) примирення; 3) демократичного управління; та 4) запобігання рецидиву конфлікту.

Проектуючи певні інструменти, застосовані під час втілення цього плану в Шрі-Ланці, на українські реалії, висвітливо як приклад сегмент потенційної реінтеграції сепаратистів. Повернення до мирного життя учасників незаконних збройних формувань має включати амністію для тих, хто не скоював воєнних злочинів, та створення можливостей для полегшення їхньої адаптації до мирного життя. Україна має створити спеціальні центри підготовки для освоєння колишніми бойовиками робітничих і будівельних професій, аби забезпечити їх роботою з подальшими перспективами і грошовим забезпеченням. Як переконливо доводить досвід Шрі-Ланки, в українських реаліях мусить бути «певний перехідний період (від 5 до 15 років), протягом якого буде відстрочене (тимчасово призупинене) введення на колишніх тимчасово окупованих територіях норм деяких нормативно-правових актів (наприклад, у частині військової служби та роботи в центральних органах виконавчої влади, правоохоронних та судових органах, спеціальних службах, електоральної участі у парламентських та президентських виборах тощо)» [2, с. 151]. Причина такої відстрочки полягає в тому, що населення нині окупованих українських територій зазнало гібридної агресії в інформаційному просторі й тривалий час знаходилося під дією деструктивних імперативів кремлівської пропаганди, воно потребуватиме комплексної реабілітації у формі повернення в систему координат української культурно-ціннісної матриці. Найкращі зразки масових видів культури (кіно, музика, література, театр) повинні отримати широкі канали поширення (радіо, телебачення, концерти, фестивалі, вистави, конкурси) в регіонах, де упродовж багатьох років відбувалось цілеспрямоване витіснення української культури [4, с. 64].

Варто врахувати, що реалізація традиційних стратегій розбудови миру буде ускладнена опором з боку РФ та підконтрольних їй екстремістських груп та шпигунської мережі, які залишаться на деокупованій території з метою дестабілізації ситуації в Україні, саботажу господарської

реконструкції, а також терористичної діяльності. Україні необхідно використати і застосувати досвід Шрі-Ланки у перериванні фінансування терористів. Тож перспективи розбудови миру залежатимуть від того, як українська держава через суспільний консенсус та формулювання державних пріоритетів гарантуватиме тривалий мир на деокупованих територіях, на своїх умовах провадитиме їхню успішну реінтеграцію та розвиток у складі України й унеможливить рецидив гібридної агресії і конфлікту у майбутньому.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Серед факторів ефективності стратегії розбудови миру у Шрі-Ланці варто виділити наявність суспільного консенсусу щодо пріоритету цілісності держави і засобів для відновлення суверенітету над усією її територією, позбавлення терористів джерел фінансування і можливості накопичення грошей, ліквідацію терористичних угруповань на деокупованих територіях, тісної співпраці уряду із міжнародними організаціями задля розбудови миру і постконфліктного примирення.

Цей досвід є надзвичайно корисним для України, в процесі реінтеграції нині окупованих українських територій можливе застосування окремих елементів стратегії розбудови миру у Шрі-Ланці. Перш за все це стосується проведення успішних військових операцій задля встановлення повного контролю над територією держави; залучення військових спеціалістів із інших країн для реформування армії, підготовки та проведення антитерористичних операцій та комплексу заходів щодо роззброєння та повернення до мирного життя учасників незаконних збройних формувань.

Ефективна розбудова миру на деокупованих та реінтегрованих територіях передбачає поширення українських культурно-ціннісних доміант, українізацію інформаційно-культурного простору та освітньо-виховної системи. У перспективі варто дослідити, як оздоровлення культурно-ціннісної матриці мешканців регіону та успішна реінтеграція нині окупованих територій до українського соціокультурного інформаційного простору сприятиме розбудові позитивного миру на основі справедливості.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Актуальні питання протидії тероризму у світі та в Україні / заг. ред. О.О. Резнікової. Київ : НІСД, 2017. 60 с.
2. Переосмислення деокупаційної політики України в рамках гібридної війни Росії проти України. *Українська призма. Рада зовнішньої політики* : веб-сайт. URL: http://prismua.org/24-11-2020/?fbclid=IwAR0i7naNQSol7wCPhL0sC6HmNPXjCwn_dIG7klbfbBAySU7D9LAJpnyjes (дата звернення: 01.06.2021)
3. Припинення і постконфліктне врегулювання сепаратистських конфліктів: іноземний досвід і висновки для України. *Національний інститут стратегічних досліджень* : веб-сайт. URL: <https://niss.gov.ua/doslidzhennya/nacionalna-bezpeka/pripinennya-i-postkonfliktne-vregulyuvannya-separatistskikh> (дата звернення: 01.06.2021)
4. Семчинський К. Хорватські уроки для України: деокупація, реінтеграція та розбудова миру. *Збірник наукових праць «Міжнародні відносини: теоретико-практичні аспекти»*. 2020. № 6. С. 56–66.
5. Conflict and Peacebuilding in Sri Lanka. Caught in the Peace Trap? / J Goodhand et.al. London : Routledge, 2011. 256 p.
6. Peacebuilding Context Assessment. Sri Lanka 2016. *United Nations Sri Lanka* : веб-сайт. URL: <https://lk.one.un.org/wp-content/uploads/2017/01/Peacebuilding-Context-Assessment.pdf> (дата звернення: 01.06.2021).
7. Sri Lanka Peacebuilding Priority Plan. August 2016. *United Nations Sri Lanka* : веб-сайт. URL: <https://lk.one.un.org/wp-content/uploads/2017/01/PPP-17-April-2017.pdf> (дата звернення: 01.06.2021).